

ПРОБЛЕМА УСВІДОМЛЕННЯ ОСОБИСТІСТЮ ПОКЛИКАННЯ: ТЕОРЕТИКО-ЕМПІРИЧНІ АСПЕКТИ

THE PROBLEM OF PERSONALITY AWARENESS OF CALLING: THEORETICAL AND EMPIRICAL ASPECTS

Стаття присвячена викладу проблеми усвідомлення покликання як провідного акту життєвого самовизначення молодій людині. Покликання розглядається як значущий психологічний конструкт, включений у ядро спрямованості особистості, який постає чинником її успішної життєвої само-реалізації та досягнення психологічного благополуччя. Усвідомлене покликання постає запорукою успішного професійного самовизначення молодій людині та чинником ефективності її подальшої професіоналізації. Вивчення настановлень студентів щодо дефініції «покликання» є важливим, оскільки відкриває можливості моніторингу та психологічного супроводу їхнього професійного становлення на етапі фахового навчання.

На підґрунті результатів емпіричного дослідження настановлень майбутніх психологів щодо покликання встановлено, що у студентів домінує тенденція сприймання цього феномену як привабливої діяльності, яка дозволяє успішно реалізувати власний потенціал. Відповідальність за усвідомлення та реалізацію покликання опитані студенти покладають на саму особистість. Найбільш впливовими чинниками усвідомлення покликання виявлено знання людиною своїх задатків і здібностей, а також сформовані життєві цілі.

Виявлено, що 55% респондентів підтвердили усвідомлення власного покликання, а 45% визнали актуальним процес його пошуку. Однак лише четверта частина опитаних визнали, що опановують фах, який відповідає їхньому покликанню. Розповсюдженими сферами реалізації молодими людьми покликання зафіксовано саморозвиток, допомогу людям, заняття музикою. Встановлено, що лише близько чверті опитаних вважає покликання провідним чинником успішності професійної діяльності психолога, інші наголошують на важливості почуття обов'язку, відповідальності та досвіду. Доведено, що з'ясування розуміння майбутніми психологами змісту та функцій покликання є важливим в контексті перспектив надання психологічної допомоги клієнтам з питань труднощів професійної самореалізації та побудови кар'єри.

Ключові слова: покликання, настановлення, життєве самовизначення, самореалізація, майбутні психологи.

The article is devoted to the representation of the problem of awareness of a calling as a leading act of life self-determination of a young person. Calling is considered as a significant psychological construct, included in the core of a person's orientation, which becomes a factor of their successful life self-realization and achievement of psychological well-being. A conscious calling becomes a key to successful professional self-determination of a young person and a factor of the effectiveness of their further professionalization. The study of students' attitudes on the definition of «calling» is important, as it opens up the possibility of monitoring and psychological support of their professional formation at the stage of professional training.

Based on the results of an empirical study of future psychologists' career attitude, it was established that students have a dominant tendency to perceive this phenomenon as an appealing activity that allows them to successfully fulfill their potential. The surveyed students place the responsibility for awareness and realization of their calling on the individual themself. The most influential factors in the calling awareness have been found to be a person's knowledge of their talents and abilities, as well as identified life goals.

It was found that 55% of the respondents confirmed the awareness of their own calling, and 45% recognized the process of finding it as relevant. However, only a fourth of those interviewed admitted that they are mastering a profession that corresponds to their calling. Self-development, helping people, and playing music are also recorded as widespread spheres of a calling realization by young people. It was identified that only about a quarter of those surveyed consider calling to be the leading factor in the success of a psychologist's professional activity, while others insist on the importance of a sense of duty, responsibility and experience.

It has been proven that clarifying the future psychologists' understanding of the content and functions of calling is important in the context of the prospects of providing psychological assistance to clients facing issues of professional self-realization and career building.

Key words: calling, attitude, life self-determination, self-realization, future psychologists.

УДК 159.9.072

DOI <https://doi.org/10.32782/2663-5208.2022.41.33>

Столярчук О.А.

д. психол. н., доцент,
доцент кафедри психології особистості
та соціальних практик
Київський університет
імені Бориса Грінченка

Сергєєнкова О.П.

д. психол. н., професор,
завідувач кафедри психології
особистості та соціальних практик
Київський університет
імені Бориса Грінченка

Актуальність дослідження. Сучасній людині епохи постмодерну вже замало просто задовольняти свої базові вітальні та ментальні потреби, живучи у спокої і стабільності. Просте переживання благополуччя видається прісним і стагнаційним внаслідок посилення в особистості толерантності до невизначеності суспільного розвитку. Сучасна людина як суб'єкт потребує викликів, крутих піке у реалізації власної життєвої стратегії, завоювань, публічності, визнання – і на тлі цих досягнень переживання стану щастя, ейфоричної насолоди від

бурхливої самореалізації. Такі новітні тенденції супроводжуються традиційною дилемою співвідношення форми та змісту життєтворення. Бажаною формою при цьому постає насиченість, динамічність, наповненість, повномірність, навіть екстремальність життя у певному сенсі. А от зі змістом питання складніше.

У засобах масової інформації, соціальних мережах пропагується узагальнений, збірний образ успішного фахівця – бізнесмена, що без значних напружень «відбиває гроші», які потім витрачає на розваги. Життєвим і професійним

кредо цього фахівця постає гасло: «Потрапити у потрібний час у потрібне місце». Паралельно демонструється образ німецького, занедбаного й озлобленого пенсіонера, інтереси якого зосереджені на проблемах підвищення цін на продукти та ліки, зростання тарифів на комунальні послуги тощо. Прагматизм і меркантильність, егоцентричність і нарцисизм сучасної особи постають її розповсюдженими психологічними характеристиками, типовими якостями ринкової особистості за Е. Фроммом [3]. Відповіддю для особистості на домінування у неї світоглядної позиції «мати» над позицію «бути» стає потужне переживання екзистенційної кризи, коли людина почувається спустошеною внаслідок краху стосунків чи втрати статусу, нереалізованою через занедбану ідентичність, затьмареною почуттям тотальної безнадії через вигорання та ресурсне виснаження. Отже, вирішення питання змісту життєтворення потребує звернення чи б пак повернення особистості до власної автентичності, духовної сутності та побудови на цьому підґрунті індивідуальної траєкторії самореалізації.

Життєве самовизначення української молоді відбувається на тлі ускладненої суспільної динаміки, як-от: військові дії, погіршення економічного стану, збідніння населення, міграційні процеси, зростання безробіття, некеровані ринкові ресурсно-фінансові трансформації тощо. З одного боку, це породжує тривожність, розгубленість і невпевненість щодо майбутнього, а з іншого – спонукає молоду людину більш свідомо та відповідально ставитись до професійного вибору та подальшого фахового навчання, спираючись на внутрішні мотиви, в тому числі на виявлення та реалізацію власного покликання як глибинного психологічного конструкту.

Водночас постає питання: який семантичний зміст вкладає молода людина у поняття «покликання»? Особливо актуальним це питання нам вбачається щодо майбутніх психологів, які дотичні до проблеми пошуку та реалізації покликання у двох ракурсах: по-перше, як суб'єкти власного життєвого шляху, по-друге, як майбутні фахівці, які у перспективі будуть працювати з проблемами самореалізації їхніх клієнтів. І ці два ракурси є тісно переплентеними, оскільки психолог, який реалізовує свою професійну діяльність на засадах втіленого покликання, має потенціал для надання якісної психологічної допомоги клієнтам, в тому числі, у питаннях їхнього життєвого самовизначення та самоздійснення.

Метою статті є аналіз результатів дослідження настановлень студентів-психологів щодо покликання як провідного мотиву життєвої самореалізації особистості.

Виклад основного матеріалу. У фокус нашої наукової розвідки згідно з досліджува-

ною проблематикою потрапили студенти, які опановують психологічну спеціальність у Київському університеті імені Бориса Грінченка. Загальна кількість учасників дослідження склала 165 осіб, середній вік респондентів становить 21 рік, наймолодшому виповнилось 17 років, а найстаршому – 25. Всі учасники дослідження були поінформовані про його мету, дотримання принципу конфіденційності через анонімність їх відповідей та висловили добровільну згоду на участь у ньому. На першому, діагностичному етапі використано метод анкетування (авторська розробка) та семантичного диференціалу, надалі на етапі обробки даних застосовано методи кількісного та якісного аналізу – середніх значень, відсоткових співвідношень, ранжування – за допомогою статистичної програми IBM SPSS Statistics (версія 26). Завершено дослідження інтерпретацією та узагальненням отриманих діагностичних даних.

На початку анкетування респондентам пропонувалось надати власне тлумачення поняття покликання. Аналіз змісту цих тлумачень дозволив виявити кілька тенденцій. По-перше, частина респондентів розуміє покликання як внутрішній мотив людини до діяльності, самореалізації. Це ілюструють такі варіанти відповідей: внутрішня схильність до певної справи чи професії; крик душі, який допомагає зайти себе; внутрішній потяг, схильність до чогось; потяг душі до чогось; раніше спланований внутрішній потяг до чогось, скориставшись яким людина може реалізувати себе. Водночас, інша частина студентів асоціює покликання з певною справою, сферою діяльності. Це фігурує у таких їхніх відповідях: справа, якою людині прегарно займатись по життю; діяльність, яка приносить задоволення і забезпечує досягнення успіху, ніким не нав'язана; хобі чи справа всього життя, заняття по душі. Такий розподіл відповідей свідчить про різну часову спрямованість змісту: перша група відповідей виражає сприймання покликання як життєвої перспективи, якої треба досягати, а друга позначає покликання як актуальну даність, визначену справу, якою людина займається.

По-друге, у відповідях майбутніх психологів простежується різне семантичне ядро поняття покликання. Частина опитаних асоціює це поняття зі здібностями, потенціалом, їх відповідності потребам саморозвитку та самореалізації. Маємо приклади таких відповідей: заздалегідь визначений вектор діяльності, що відповідає здібностям; сукупність здібностей, навичок і бажання людини до дій з елементом інтуїції; сфера для реалізації здібностей і себе; полігон для досягнення успішності, розвитку вмінь; справа, яка максимально підходить людині, в якій вона досягне висот. Значна кількість респондентів підкреслили у своєму

тлумаченні покликання його емоційний підтекст, як правило, позитивний (привабливість, задоволення). Це, для прикладу, відображено у таких відповідях: справа, яка імпонує та цікавить людину; заняття за власним бажанням; справа, у якій людина відчуває себе максимально комфортно та благополучно; справа, яка робить людину щасливою; справа життя, до якої лежить душа та отримується задоволення. Невелика кількість опитаних відобразили у понятті «покликання» відголосок сенсу, цінностей, віри, на кшталт: Боже призначення, що призводить до успіху; почуття задоволення у певній діяльності, що стає сенсом життя; справа, яка допомагає людині бути соціально значущою; справа, на яку людина жертвує свої можливості, сили, сенс життя; призначення народження людини. Ці дані відрізняються від поглядів науковців E. Laguda, K. Ogunyemi та E. Olu, які виокремили три спільних елементи, що характеризують феномен покликання: завдання, в основі якого лежить служіння, почуття мети та ідентичності, просоціальна спрямованість [7].

По-третє, майбутні психологи сприймають покликання у речіщі вільного вибору особистістю привабливою траєкторією життєвої самореалізації, а не соціального обов'язку, жертвовності чи вродженої схильності. Це частково співвідносно з думкою J. S. Bunderson та J.A. Thompson про вибір людини щодо покликання, який вона робить, слідуючи своїй пристрасті чи зобов'язанням, тобто знецінюється аспект визначеності покликання заздалегідь [5].

По четверте, встановлено, що пріоритетним аспектом цінності покликання, у баченні опитаних, є його сприятливий вплив на життєдіяльність особистості, а не суспільна користь. Причому індивідуальний вектор втілення покликання передбачає як ментальну цінність, на кшталт самовдосконалення, реалізації особистісного потенціалу, так вітальну – досягнення успіху, статусу, благополуччя. Ці настановлення респондентів контрастують з результатами дослідження J. T. Bigham, S. J. Smith покликання в аспекті вибору педагогічної професії серед студентів християнського університету. Опитані майбутні педагоги схильні розглядати покликання як будь-яку кар'єру, не мотивовану матеріальними чинниками, або діяльність, спрямовану на покращення суспільства, або ж результат впливу на людину «вищої сили». За своєю суттю – це зайняття, яке вимагає певної «жертви» від особистості» [4].

При з'ясуванні, у яких життєвих сферах людини може проявлятися її покликання, у відповідях респондентів відобразився діяльнісний підхід, позаяк більшість майбутніх психологів (65%) поставили на перше місце

професію та хобі. Також 35% опитаних відзначили громадську діяльність як полігон для реалізації покликання, а 27% респондентів вказали на навчання, освіту як платформу його втілення. При цьому лише 18% респондентів вважають, що родинні стосунки можуть бути сферою прояву покликання. Ці відповіді цілком відображають усталену суспільну думку, сформульовану ще українським філософом Г. Сковородою про споріднену працю як єдиний шлях до щастя [2].

Відповідаючи на питання, коли, як правило, людина починає усвідомлювати своє покликання, більшість респондентів схилилась до вибору періоду юності (51%). По 22% студентів вважають, що сприятливими періодами можуть бути підлітковий вік чи рання дорослість. Дитинство як полігон для усвідомлення покликання розглядають лише 11% респондентів. Прикметно, що хоча 41% майбутніх психологів підкреслили індивідуальний часовий характер усвідомлення людиною свого покликання, але жоден респондент не обрав при цьому варіанту відповіді «похилий вік». Припускаємо, що це може свідчити про відголоски ейджизму у світогляді опитаних.

Наступним кроком анкетування постало з'ясування думки респондентів щодо впливу покликання на якість життя людини. Аналіз відповідей опитаних показав, що загалом майбутні психологи пов'язують покликання зі сприятливими, емоційно позитивними психічними проявами, оскільки лише у відповідях двох осіб фігурують, умовно кажучи, проблемні аспекти цього феномену – «крик душі, який допомагає знайти себе» та «справа, на яку людина жертвує свої можливості, сили». Більше половини (56%) респондентів наголошують, що нереалізоване покликання може спровокувати кризові переживання. Однак конкретний вплив покликання на якість життя людини постає у баченні опитаних нами студентів неоднозначним: і як провідний рушій самореалізації (77% виборів), і як джерело додаткових обов'язків (6%), і як причина переживання життєвих криз. Втім майже третина респондентів (29%) вважає, що людина може бути успішною лише завдяки інтелекту, волі та діяльності, без реалізованого покликання. Встановлена домінуюча тенденція у поглядах студентів щодо позитивного впливу реалізованого покликання на якість життя людини корелює з дослідженнями вчених B. J. Dik, R. D. Duffy, B. M. Eldridge, що виявили прямий зв'язок покликання з вищим рівнем кар'єрного та загального благополуччя фахівця [6].

Очевидно, що реалізації покликання передуює процес його усвідомлення, який відбувається під впливом певних чинників. Опитування передбачало встановлення настанов студентів щодо того, які чинники сприяють усвідомленню

покликання. Було з'ясовано, що найбільш впливовим чинником, який очолив рейтинг, постало, на думку опитаних, знання людиною своїх задатків і здібностей (71% виборів). Це ще раз підкреслює бачення більшістю студентів покликання як феномену успішної реалізації власного особистісного потенціалу. На другому місці фігурують сформовані життєві цілі, що свідчить про неоднозначні настановлення опитаних студентів (65%). Сформовані життєві цілі можуть поставати як результатом, так і чинником усвідомлення покликання. Третя позиція рейтингу (52%) відобразила інструментальний чинник – розвинені інтелект і волю, які використовуються людиною у процесі пошуку покликання. Таким чином, тріада провідних чинників концентрується навколо самої особистості як суб'єкта усвідомлення власного покликання, а сприяння оточення, яке обрали 31% респондентів, поступається цих трьом чинникам. Не надто важливим є багатий життєвий досвід, який зайняв п'яту позицію рейтингу (27%). Окремі студенти (2%) згадали про віру в Бога як джерело усвідомлення покликання.

У процесі дослідження важливо було з'ясувати результати рефлексії студентами-психологами власного покликання. Встановлено, що більша частина студентів (55%) вважають, що вже його усвідомили. Водночас лише 26% залучених до нашого дослідження майбутніх психологів наголосили, що вже опановують фах, який відповідає їхньому покликанню. Натомість 45% опитаних вказали, що ще перебувають у процесі пошуку. Отримані нами дані прямо корелюють з дослідженням Є. Мулярчука, який встановив, що лише 25% опитаних ним студентів заявляють, що мають покликання до обраної педагогічної професії [1].

Для тих студентів, які вважають, що усвідомили своє покликання, було сформульовано додаткове питання для визначення сфери цього покликання. Було встановлено, що пріоритетним напрямом свого покликання частина студентів вважає саморозвиток (16% виборів), дещо менше – 9% опитаних обрали сферу допомоги людям, що позитивно корелює з обраною ними психологічною професією, 6% вбачають своїм покликанням заняття музикою. Танці як покликання приваблюють 4% респондентів, по 3% опитаних своє покликання пов'язують з батьківством і захистом тварин. Також у поодиноких відповідях студентів фігурували такі сфери реалізації ними покликання, як: стати майстром манікюру, брати активну участь у студентському самоврядуванні, писати вірші, перемогти власну хворобу.

Щодо іншої вибірки студентів, яка склала 45%, було сформульовано питання, чи здійснюють вони якісь кроки для усвідомлення свого покликання. П'ята частина студентів від-

повіли негативно, тобто вони наразі не переймаються питанням пошуку власного покликання. Припустимо, що вони відтермінували процес усвідомлення свого майбутнього на майбутнє. Серед описів тих 80% майбутніх психологів, які відповіли ствердно, найчастіше фігурували такі дії, спрямовані на усвідомлення власного покликання, як апробація себе у різних сферах (30% виборів) і самоосвіта, про яку згадали 22% респондентів. Спілкування як засіб усвідомлення покликання використовують 11% студентів, а самоаналіз – 13% осіб. Окремі студенти позначили у відповідях молитви та власні добрі справи (по 2% відповідно).

У процесі дослідження важливо було дізнатись думку опитаних щодо впливу суспільства на процеси усвідомлення та реалізації покликання українцями. Виявлено, що більшість майбутніх психологів (71%) покладає відповідальність за це на саму особистість, вважаючи вплив суспільства незначним. Близько п'ятої частини респондентів (21%) вказали на несприятливий вплив суспільства, оскільки нестабільність його розвитку примушує особистість думати не про покликання, а про виживання. І 8% опитаних студентів вважають, що вітчизняне суспільство допомагає українцям усвідомити та реалізувати своє покликання через вільний вибір професії, хобі, статусу.

Оскільки нашими респондентами постали молоді люди, що перебувають у статусі студентів, то важливо було з'ясувати їхні погляди щодо впливу університетського середовища на усвідомлення та реалізацію покликання. Відповіді на це питання перегукуються з викладеними нами попередньо даними щодо зв'язку покликання студентів з їхньою майбутньою професійною діяльністю, оскільки майже половина респондентів, а саме 44% наголосили, що університетське середовище сприяє усвідомленню та реалізацію ними покликання через можливості здобуття бажаного фаху чи поглиблення психологічної компетентності. Натомість, 40% опитаних зазначили на відсутність зв'язку їхнього професійного навчання з покликанням. Вочевидь, здобуття психологічної професії цими студентами спричинене якимись іншими чинниками.

Частина респондентів (36%) пов'язала своє покликання з освітньою діяльністю нефахового змісту чи науково-дослідною діяльністю, а також дозвільними заходами, організованими на платформі університетського середовища. Привертає увагу й значна кількість студентів (16%), яким, на їхню думку, професійне навчання заважає реалізувати покликання. Пояснити це можна різними чинниками, приміром, невдало обраною професією, яка не відповідає потенціалу чи очікуванням молоді людини. Або ж у випадку альтернативних

навчанню сфер реалізації покликання завантаженість студента освітніми завданнями заважає це зробити.

Беручи до уваги спрямованість фахового навчання респондентів, ми включили до анкети питання, чи може психолог успішно здійснювати професійну діяльність, якщо він обрав фах не за покликанням. Відповіді студентів були різними, однак майже чверть опитаних (26%) вважає покликання провідним чинником успішності професійної діяльності психолога. Протилежної позиції дотримуються багато респондентів, у баченні яких відсутність покликання як мотиву діяльності у психолога можуть компенсувати почуття обов'язку, відповідальність (23%) чи фаховий досвід (32%). Також 51% студентів переконані, що покликання, реалізоване не у професійній діяльності психолога, відволікатиме його від якісного виконання посадових обов'язків. Частина респондентів (28%) налаштовані оптимістично, оскільки вважають, що відсутність покликання як провідного мотиву вибору професії психологом не заважатиме йому з часом уподобати свій фах і працювати успішно.

Висновки з проведеного дослідження.

Феномен покликання є значущим психологічним конструктом, включеним у ядро спрямованості особистості, який постає чинником її успішної життєвої самореалізації та досягнення психологічного благополуччя. Вивчення настановлень студентів щодо дефініції «покликання» є важливим, оскільки відкриває можливості моніторингу та психологічного супроводу їхнього професійного становлення на етапі фахового навчання. Усвідомлене покликання постає запорукою успішного професійного самовизначення молодшої людини та чинником ефективності її подальшої професіоналізації.

Встановлено, що у настановленнях студентів щодо покликання домінує тенденція сприймання цього феномену як привабливої діяльності, що дозволяє успішно реалізувати власний потенціал. Відповідальність за усвідомлення та реалізацію покликання опитані

студенти покладають на саму особистість. Однак лише четверта частина опитаних визнали, що опановують фах, який відповідає їхньому покликанню. Зафіксовано, що близько половини майбутніх психологів знаходяться у пошуку власного покликання. Таким чином, з'ясування розуміння майбутніми психологами змісту та функцій покликання є важливим в контексті перспектив надання психологічної допомоги клієнтам з питань труднощів професійної самореалізації та побудови кар'єри.

Перспективами подальших наукових розвідок вбачаємо поглиблення нашого дослідження за рахунок використання стандартизованих діагностичних опитувальників, які сприятимуть збору цінного емпіричного матеріалу щодо зв'язку покликання з самоставленням, психологічним благополуччям тощо.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Мулярчук Є. Покликання як мотивуючий чинник розвитку освіти в Україні. *Філософія освіти*. 2017. № 1 (20). 213–234.
2. Сковорода Григорій. Твори: У 2 т. Т.1. К.: АТ «Обереги», 1994. 528 с. Фромм Е. Мати чи бути. Пер. Г. Яновської. Х.: КСД, 2020. 324 с.
3. Bigham, J. T. and Smith, S. J. (2008). Called to Teach: Interpreting the Phenomenon of Calling as a Motivating Factor. Faculty Publications and Presentations. 99. https://digitalcommons.liberty.edu/educ_fac_pubs/99
4. Bunderson J. S., Thompson J. A. (2009). The Call of the Wild: Zookeepers, Callings, and the Double-edged Sword of Deeply Meaningful Work. *Administrative Science Quarterly*. 54(1). P. 32–57.
5. Dik, B. J., Duffy, R. D., & Eldridge, B. M. (2009). Calling and vocation in career counseling: Recommendations for promoting meaningful work. *Professional Psychology: Research and Practice*, 40(6), 625–632. <https://doi.org/10.1037/a0015547>
6. Laguda E., Ogunyemi K., Olu E. (2018). From Success to Significance: Transforming Your Job into a Calling. *The Palgrave Handbook of Workplace Spirituality and Fulfillment*. Cham, P. 629–657. <https://doi.org/10.2189/asqu.2009.54.1.32>